

AHEAD
BOX
JUNCTIONS
EXPERIMENT

◀ **CLAES OLDENBURG OCH BEATLES**

Vanliga hushållsföremål i jättestorlek är något av konstnären Claes Oldenburgs signum. Första gången Hans Hammarskiöld fotograferade svenskamerikanen var när denne ställde ut på Moderna Museet hösten 1966. Andra gången några månader senare vid en utställning i London. Den enorma tandkrämstuben var ett av föremålen som Claes Oldenburg ställde ut där.

–Då sa jag till honom att «...vi går fram och tillbaka på Oxford Street och ser vad som händer», berättar Hans. Det blev sedan en av de mest publicerade bilderna av honom.

Vernissagen av utställningen kom också att bli minnesvärd. Bland gästerna fanns Paul McCartney, John Lennon och Rolling Stones. En annan kväll bjöd galleriägaren med Hans på fest och sa att det skulle komma en hemlig gäst.

–Den hemliga gästen var Paul McCartney och han hade med sig en film, säger Hans och pausar. Filmen om deras (Beatles) första USA-turné. Han visade den för första gången på den här festen.

När Hans kom hem och berättade att han träffat McCartney och Lennon var det som att han träffat gud.

–Jag förstod först efteråt att det var rätt fantastiskt. På vernissagen tog jag några smygbilder som mina barn hade stor glädje av och nu mina barnbarn också.

Hans Hammarskiöld

– en av de största

«Det där är en suverän bild på dig», avbryter sig Hans Hammarskiöld mitt i en av många berättelser när jag sitter med kameran i ena handen och hakan vilande i den andra. Möt fotografen som gjort det mesta, träffat de flesta och fimpat Ingmar Bergman. Som i över 60 år arbetat som fotograf och som 84 år gammal fortfarande jobbar fem dagar i veckan. Minst.

TEXT **ELIN PARMHED** FOTO **HANS HAMMARSKIÖLD**

Chelsea Embankment. Hans Londonbilder är liksom hans porträtt präglade av svärta, stämning med ett skimmer av humor inbakat.

Ur dunklet på Nationalmuseums gravyrgalleri på botten våningen träder porträtt från ett helt yrkesliv fram. Konstnärer, författare, kungligheter, fotografer och skådespelare visar sida vid sida varför Hans Hammarskiölds bilder fortfarande håller. Förmågan att på ett enkelt, renodlat men ändå varmt sätt fånga personligheten hos dem han fotograferar har knappast grusats av tidens gång.

– Det är mycket vad man i Amerika kallar «Straight Photography», svarar Hans Hammarskiöld själv på frågan om varför hans bilder än idag lyckas fånga betraktaren. Dokumentärt och inte så experimentellt – det går igenom alla trender.

Hans porträtt andas också rejält med svärta. Varför det blivit så kan han inte riktigt förklara.

– För att det ska bli tyngd, säger han efter en stund. Jag vet inte...

Mer utbredande blir Hans när han pratar om närheten i sina bilder. Och människorna.

– Det intressanta med de flesta fotografer är att det är

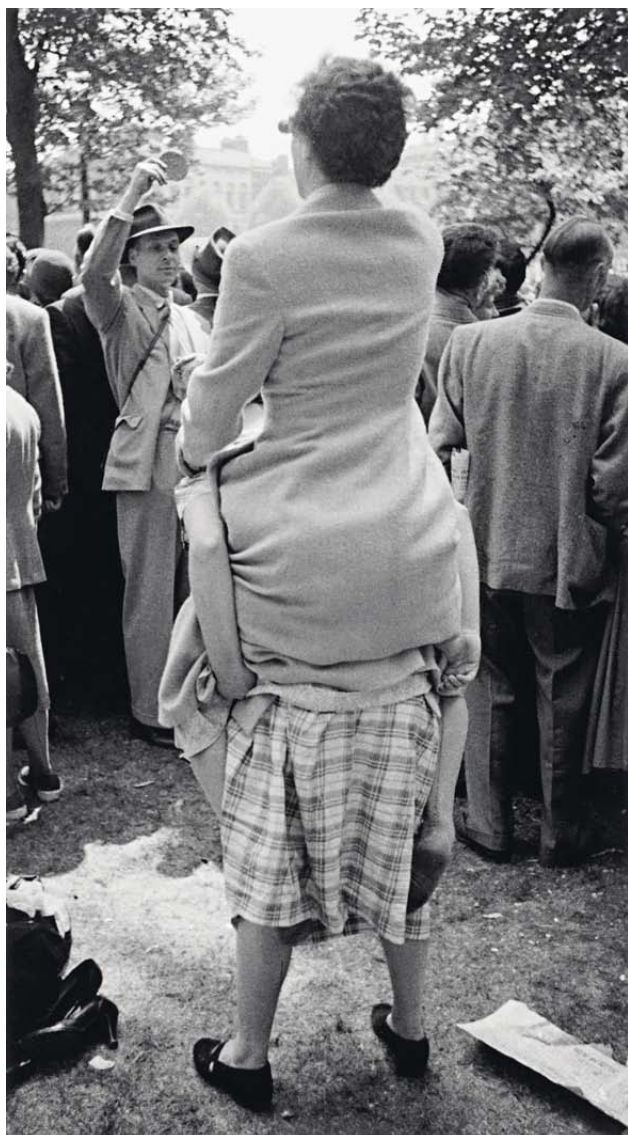
en kombination av psykologi, ljussättning, ögonblick och allting. Jag skulle inte bara kunna fotografera natur – jag måste ha det där med människor också. Där har porträtten och bilderna på mina barn betytt väldigt mycket. Barnen har tyckt att det varit lika roligt som jag och det har stärkt vår relation, tror jag.

Men han gör egentligen ingen stor sak av sitt fotograferande.

– Det är egentligen inte så märkvärdigt, man sitter och pratar och har lite ljus förberett. Du kan aldrig bestämma i förväg hur du ska lägga upp en bild. Miljöerna och vad som händer när man sitter och pratar spelar in.

Fotografer tillhör skaran människor som inte gillar att bli fotograferade. Skådespelare gillar att bli fotograferade, men dom går inte att styra eftersom dom vet hur dom vill se ut och dom har testat framför spegeln. Ett exempel kommer från Hans vän, fotografen Irving Penn, som berättade om en gång när han skulle fotografera en väldigt känd skådespelare som var hopplös att komma nära.

London i mitten av 1950-talet. Damerna turades om att lyfta varandra för att de båda skulle ha chansen att få se drottningen. Hans passade på att fotografera med sin Leica när han inte behövde fotografera mode för tidningen Vogue.

«Jag såg den där pjäsen på Broadway som du var med i», sa Irving Penn.

«Jaha, vad tyckte du då?», frågade skådespelaren.

«Det var det sämsta jag sett på två år».

Då föll masken och Penn kunde börja fotografera.

Betraktar genom kameran

Utställningen på Nationalmuseum visar också upp en annan sida av Hans som porträttfotograf; de klassiska porträtten på Sveriges kungafamilj.

– Ja, suck, börjar Hans. Där kan man inte använda sin kreativitet. Bilderna ska se ut på ett visst sätt, men det jag tycker är roligt är att få komma in i de miljöerna och komma nära och lära känna kungafamiljen.

Han fotograferade också när kungen fyllde 40 år.

– Jag fick gå och komma som jag ville. Det var fantastiskt. Kvällen innan födelsedagen var det en middag för hela det kungliga gänget i ett ganska litet rum på Drottningholms slott. Då stod jag bland alla de människorna. «Jaha, du är

Man står ju bara och ser den där teatern genom sin kamera. Det är som när jag reste med Wallenbergarna – man behöver inte delta i någonting utan bara observera och det är det som jag tycker är så intressant.

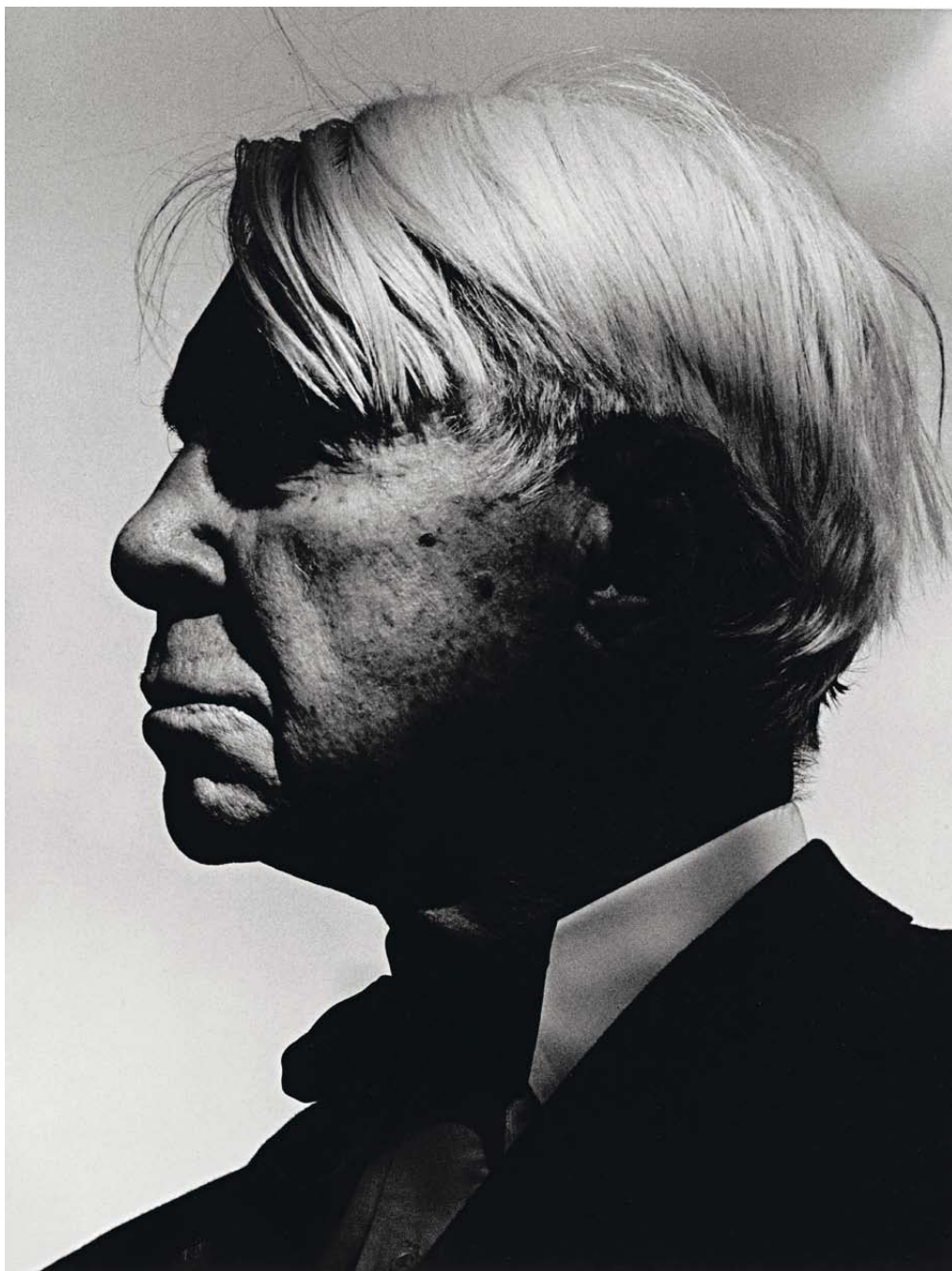
Club Row djurmarknad i London.

Dagmar Lange, 1952.

Porträttet på den amerikanske författaren Carl Sandburg är kanske Hans Hammarskiölds mest kända porträtt, eller mest kända bild över huvudtaget. Bilden är tagen den 9 augusti 1959 och Carl Sandburg sitter på första bänk vid Solliden-scenen på Skansen och väntar på att få gå upp scenen för att hålla ett tal. Hans hann ta en enda exponering.

drottning Sofia och du är kung Olav». Det var en väldigt märklig upplevelse faktiskt.

Skönt att ha med kameran då?

– Jo, man står ju bara och ser den där teatern genom sin kamera. Det är som när jag reste med Wallenbergarna – man behöver inte delta i någonting utan bara observera och det är det som jag tycker är så intressant.

Ångrar inte ett ögonblick

Förmågan att se rätt ögonblick och ta vara på det ögonblicket är en stor anledning till Hans framgångar som fotograf. Inte bara när det gäller porträtt och barnbilder utan i allt han företagit sig.

Nyligen kom «Foto: Hammarskiöld – Tiden och ljuset» som berättar om Hans över 60 år långa fotografkarriär ut. När man begrundar

allt han gjort är det ett under att han, författaren Kurt Mälarstedt och Bokförlaget Arena lyckats koka ihop ett långt och händelserikt yrkesliv till bara 250 sidor.

Från mode, arkitektur, natur och reklam till porträtt, illustrationer, böcker och bildspel. Ingen särskild genre har lockat mest, utan «omväxling förnöjer» framhåller Hans.

Har du aldrig tröttnat på att fotografera?

– Nä. Jag tycker faktiskt att det är lika roligt som när jag började och jag ångrar inte ett ögonblick.

Många fotografer har ingen lust att fotografera när de stämplat ut från jobbet. Hans, däremot, ser familjen som ett viktigt motivområde och har alltid fotograferat mycket privat. Man kan fråga sig hur han orkade med att ständigt vara vaken på ögonblick, såväl i rol-

len som yrkesfotograf som i rollen som make och pappa.

– Bra fråga, jag har inte tänkt på det, säger han och tar en tugga av sin muffin för att sedan istället berätta om barnboken «Billa och jag» som han gjorde tillsammans med sin tvååriga dotter och som nu kommer ut i nytryck.

– Vi upptäckte att det fanns väldigt få böcker för tvååringar på den tiden. Enkla stories. Så gjorde vi den där. Den handlar i stort sett bara om att hon går ut med sin docka för att plocka blåbär och så hittar hon inte hem.

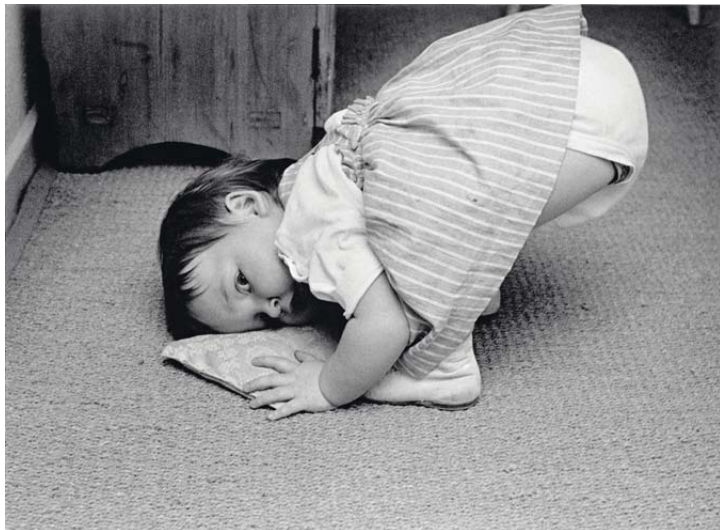
Boken kom ut för 50 år sedan, men än idag frågar människor efter den på fotomässor och i annonser för antikauktioner.

Magi i mörkrummet

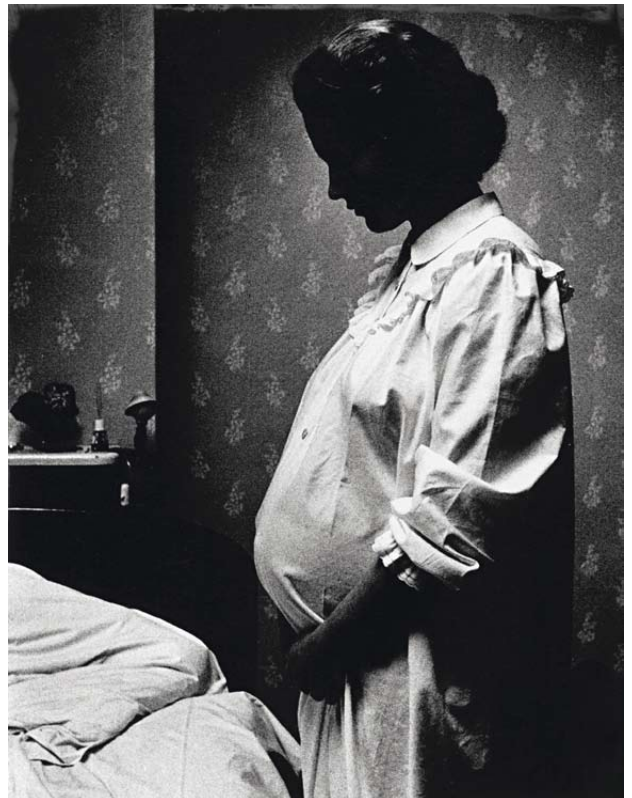
I en gammal kolkällare i Lärkstaden i Stock-

Barnboken «Billa och jag» handlar om Hans Hammarskiölds dotter som går ut och plockar blåbär med sin docka och tappar bort sig. Boken, som kom ut för 50 år sedan, kommer nu i nytryck.

Från uppföljaren till «Billa och jag» - «Lillasyster och jag».

Familjen har alltid varit ett viktigt motivområde för Hans Hammarskiöld. Här väntar Hans första fru deras första barn.

holm har Hans Hammarskiöld sitt mörkrum. Han har ständigt nya projekt på gång. Sedan pensionen har han gjort 16 böcker. Samtliga bilder, utan undantag, har han själv framkallat och kopierat.

– Mörkrummet är det något magiskt med, säger Hans och lägger händerna om kinderna. Jag tycker att det är väldigt roligt att stå i mörkrum och det är synd om dem som inte upplevt det. När man jobbar där är det avkoppling från fotograferingen. Man är ensam, lyssnar på musik och står i det där dunklet. Mörkrummet är ganska primitivt egentligen, men det är trivsamt.

Han liknar mörkrummets dova röda sken med en öppen eld som alltid betytt trygghet och förtrolighet för människan.

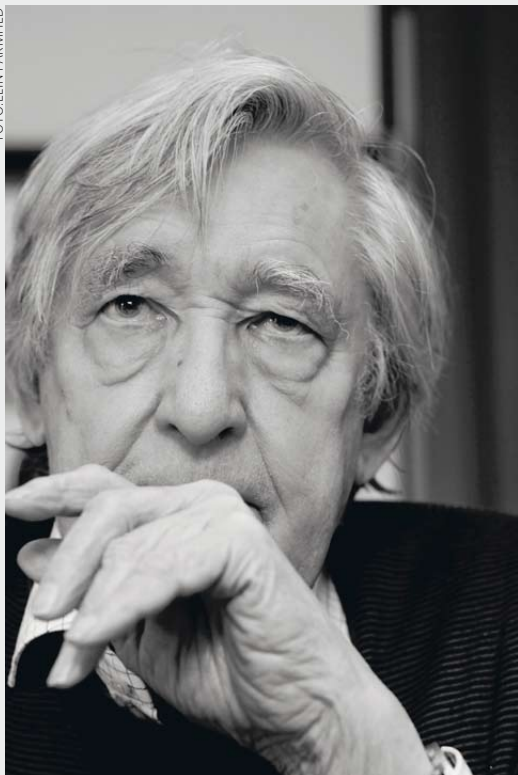
– Det rödaktiga ljuset i mörkrummet gör också att man aldrig känner sig stressad där, tillägger han. Det blir ett lugn och tiden bara rusar iväg.

Vi sitter vid Hans gigantiska köksbord i huset på Lidingö. Högarna med böcker han gjort tornar upp sig på bordet, vars storlek kommer väl till pass. Medan Hans kilar iväg efter «I Lejonets tid» om regalskeppet Vasa, passar jag på att grotta ner mig i böckerna. Från «Resa i tysta rum» där han varit inne och rotat i gamla slottsbibliotek lan-

Som så mycket annat kom jag in på det av en händelse. En chef för NK Inredningar ringde och frågade om jag visste hur man gör bildspel. «Ja, jag vet, sa jag».

Men jag visste ingenting.

HANS HAMMARSKÖLD

Född 1925.

Bor Lidingö.

Böcker Värmland det sköna (1951), Stockholmskärlek (1953), Objektivt sett (1955), Billa och jag (1959), Lillasyster och jag (1959), Fornas dagars Sverige, del III (1962), På riktigt och på låtsas (1962), Promenad på Djursholm (1964), Det levande slottet (1978), Hans Hammarskiöld, fotograf (1979), Storsudret - kring vast och täun (1987), Stockholms fasader (1993), Nära Linné (1993), Subjektivt sett (1993), Fasader i Göteborg (1996), Stockholm - de fyra årstiderna (1997), I Lejonets tid (2000), Riddarhuset (2000), Minnets stigar (2001), En gång i Sverige (2003), Svenska Färger (2003), Resa i tysta rum (2004), Pål Svensson, skulptör (2005), Villövågar (2007), Foto Hammarskiöld - Tiden och ljuset (Bokförlaget Arena, 2008).

Kommande böcker Den 13 mars släpptes en nyutgåva av «Billa och jag - en sommarsaga» av Hans Hammarskiöld, som utkom första gången 1959. I mars kommer även boken «Avkrokar» tillsammans med författaren Erling Matz. Har precis påbörjat arbetet med en bok om målaren Lennart Aschenbrenner. Medverkar också i «Bilden av modet» (februari 2009) och i Per Lindströms bok om «Tio Fotografer» (2008).

Aktuella utställningar «Profiler» på Nationalmuseum till och med 30 augusti. På Abecita Korsettfabriks konstmuseum i Borås visas ett 100-tal barnbilder till och med den 17 maj.

Priser Svenska Publishing-Priset tillsammans med författaren Erling Matz för «Villövågar» (2000). Augustipriset för «Minnets stigar» (2001), Prins Eugens medalj (2008).

Utrustning Helt analog.

det över, «Minnets stigar» om svenska kyrkogårdar som fick Augustipriset 2001 till en bok om fasader i Stockholm och en annan om skulptören Pål Svensson.

– De flesta böckerna efter pensionen är om just sådana här ämnen, säger Hans när han kommer tillbaka. Man lär sig grejer hela tiden också. Hela tiden får man uppleva någonting nytt.

Även om bara en bråkdel av böckerna och bilderna tagit plats framför oss på bordet, blir det ändå tydligt hur otroligt mycket Hans gjort.

– Jag har upptäckt att det är ganska mycket, säger han.

För att inte tala om hur stort hans bildarkiv måste vara. Hur många negativ har du i garderoben?

– Vet faktiskt inte. Jag har kastat en hel del negativ vilket många förfasar sig över, men säg att jag tagit fem rullar på något motiv och det är fyra bilder som jag tycker är bra – varför ska jag då ha kvar negativen? Men det har ju rört sig om miljoner från början.

Ordning på arkivet har han däremot. Han hittar de flesta bilder inom fem minuter.

Slumpen spelar roll

Vägarna Hans liv som fotograf tagit präglas av tillfälligheter. Som hur han blev fotograf från första början. När Hans var ung var det uppdelat i pojk- och flickskolor och det var inte så lätt att få kontakt med flickorna. Men en klasskompis höll på med fotografi och de båda fick kontakt med en bildredaktör på Åhlen & Åkerlund som behövde bilder av vackra flickor till

Självporträtt, 1947.

Edward Steichen och Irving Penn

Irving Penn med sin fru Lisa Fossangrives (till vänster) och Edward Steichen (nedan) hör till de stora fotograferna under 1900-talet. Steichen i början och Penn i slutet av förra århundradet. Hans Hammarskiöld kom att bli nära vän med båda.

Edward Steichen lärde Hans och hans fru känna när de åkte över till New York 1952 för att få träffa de fotografer de tidigare läst om.

– Det var Avedon, Penn, W. Eugene Smith och you name it, berättar Hans. Vi fick en väldigt bra kontakt med Steichen och senare när han var i Europa kom han och hälsade på oss.

Trots att Steichen var 46 år äldre än Hans uppstod en nära vänskap och Steichen var även gudfar till Hans första dotter.

– Det var en fantastisk vänskap, säger Hans.

Även Irving Penn och Hans blev goda vänner.

– En fantastisk person, väldigt sympatisk, men blygsam och nästan folkskygg. Han går inte på sina egna vernissager och gillar inte när folk tränger sig på.

Fotografiskt sett lärde sig inte Hans så mycket av de stora fotograferna Penn och Steichen. Det som betydde något var vänskapen. Det hans lärt sig i fotoväg har han lärt sig på egen hand eller från sina jämnåriga.

omslag på tidningarna «Hela Världen» och «Vårt hem».

– Då kunde man stöta på vilken flicka som helst på gatan och säga ”du passar utmärkt till ett omslag”. Sen tjänade man lite pengar på det också och så kom jag i kontakt med en del andra fotografer i min egen ålder, så det rullade på.

I slutet av 40-talet och början av 50-talet hade yrket som fotograf inte något vidare anseende och det fanns fasta regler för hur en bild skulle se ut. I enlighet med dåtidens trånga svenska föreningsfotografi skulle det vara finkornigt och med hela gråskalan representerad. Men efter kriget strömmade det in böcker och tidskrifter från utlandet som «Life», «Popular Photography» och årsboken «US Camera Annual».

– Vi fick alla dessa intryck vad fotografi kunde göra och upptäckte plötsligt att det fanns vilka möjligheter som helst.

Utställningen «Unga Fotografer» 1949 kom i rätt tid och hjälpte till att vända upp och ner på synen på bilder i Sverige. Den var bara öppen i fjorton dagar och med dagens ögon var den kanske inte så märkvärdig. Men det skrevs och talades om den så mycket att Hans

Man kan kanske tro att Hans Hammarskiöld föredrar att fotografera i svart-vitt, men så är inte fallet. Nästan alla hans böcker består av färgbilder. Men han försöker hålla färgerna ganska dämpade om det är möjligt.

- Jag tycker inte om de där vykortsbå himlarna om det inte är nödvändigt, säger han.

och de andra som medverkade i utställningen omedelbart efteråt fick jobb för tidskrifter och reklambyråer.

- Eftersom det inte fanns så mycket utrymme för att gå utanför de här reglerna var det lätt att provocera. Men på den vägen var det. Mina föräldrar hade kanske hellre sett att jag skaffade mig ett «riktigt yrke» också, som de sa. Men jag har inte kommit på något - det blir nog inget riktigt yrke för mig.

De sista skolåren präglades inte bara av foto, utan även av teater.

- Vi hade en skolteater där Ingvar Kjellsson, Anita Björk och många av de där kända i samma ålder höll till och hade jättekul, berättar han.

En gång fick Hans i uppdrag att söka efter en ny regissör till en pjäs de skulle sätta upp. Någon föreslog en kille som hette Ingmar Bergman som höll på med barnteater på Medborgarplatsen.

- Jag åkte ner Gamla Stan där han bodde i någon lya, men jag tyckte inte han verkade särskilt pålitlig så vi tackade nej.

Ingmar Bergman klarade sig som bekant ändå, men det vilar en viss stolthet över det komiska sammanträffandet att ha fimpat den kanske största svenska filmregissören genom tiderna.

Från boken om regalskeppet Vasa - «I Lejonets tid» som är en av Hans egna favoriter bland de många böckerna han har gjort.

Även när Hans jobbade med modebilder för engelska Vogue försökte han använda omgivningarna i sina bilder. Han jobbade för Vogue i två år i mitten av 1950-talet.

Ett annat exempel på en modebild där Hans använder miljön för att berätta något mer än att bara visa kläderna.

Vogue

Av en tillfällighet kom Hans också att bli modedefotograf för engelska Vogue. Hade han gått en annan gata ner till Stureplan den där dagen i mitten av 50-talet hade han inte sett omslaget på Vogue med texten: «Vi söker nya fotografer».

– Jag skickade in några bilder för att se vad som skulle hända, men det gick ett halvår och ingenting hände. Sen fick jag ett plötsligt telegram. «Vi har skickat flygbiljetter till dig och din fru, kom till London och ta testbilder».

Från en kolkällare på 25 kvadratmeter utan assistenthjälp till enorma studior i London med inspicienter och assistenter i all oändlighet.

– Då gällde det att låtsas att man var van vid det arbetssättet. Men jag tog några provbilder, fick jobbet och blev kvar i två år. Det var rätt lagom, jag kan inte ägna hela mitt liv åt mode, men det var skoj så länge det varade.

Anställningen på Vogue i London var ganska ovanlig. Månadslönen var hygglig, men han behövde bara vara där när det var fotografering och det kunde gå fjorton dagar mellan uppdragen. Tid Hans använde till att ge sig ut på

Londons gator och leta efter motiv.

– Dessutom var det ett London där smog och fog var härskande så det gick att få fram fantastiska stämningar. Kanske inte så hälsosamt, men det blev snygga bilder.

Hans trodde inte att han skulle klara av att jobba för Vogue. Därför skickade han in bilder. Och lyckades. Liksom när han utan att ha en susning om hur man gör bildspel gjorde det ändå och blev bildspelskung på 70- och 80-talet.

– Som så mycket annat kom jag in på det av en händelse. En chef för NK Inredningar ringde och frågade om jag visste hur man gör bildspel. «Ja, jag vet, sa jag». Men jag visste ingenting.

Hans tog reda på hur det gick till och rodde uppdraget i hamn. När det var färdigt ringde en möbelfabrikant från Hannover och ville att han skulle göra ett bildspel där. Sen ringde en från Japan. Så rullade det på.

– Det gäller att känna på sig att «det här ska jag haka på». Du måste vara modig. Om det kommer något tillfälle när man känner att det där klarar jag nog inte – DÅ ska man hoppa på det.

Tio Fotografer

I början var det tänkt att kollektivet Tio Fotografer skulle fungera som en fast punkt i Stockholm för de tio medlemmarna. Det var lite som Svenska Fotografernas Förbund i miniatyr. De hade eget sekretariat, egen advokat och egen revisor.

–Vi visste inte hur det skulle fungera, om vi skulle kunna samarbeta alla tio, men det lyckades vi med, säger Hans Hammarskiöld som var en av grundarna av gruppen.

Hans Hammarskiöld, Georg Oddner, Rune Hassner, Harry Dittmer, Sven Gillsäter, Sten Didrik Bellander, Tore Johnson, Hans Malmberg, Pål-Nils Nilsson och Lennart Olson reste väldigt mycket och behövde skicka filmer eller få hjälp med att fixa någonting på hemmaplan. Det var ursprunget till idén om det som kom att heta Tio Fotografer. Gruppen köpte in sig i lokalen på Centralbadets gård där Harry Dittmer hade en ateljé som han ville bli av med.

–Vi hade roligt, men stod mest och snackade, berättar Hans Hammarskiöld. Så det blev inte så mycket gjort. Per Åström, Allan Edwall och Cornelis kunde komma förbi och stod och snackade medan vi jobbade. På det sättet var det lite kul, men sen insåg vi att det inte var någon särskilt bra arbetsmiljö.

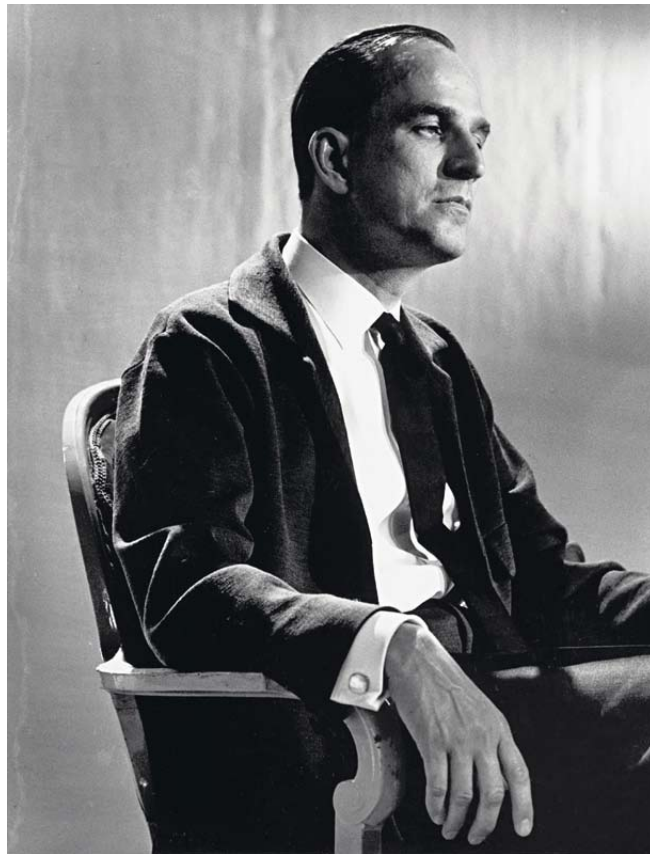
I den vevan bildade de också Tiofoto bildbyrå, som gick väldigt bra tills för några år sedan när de insåg att de inte kunde digitalisera allting. Bildbyrån såldes till NordicPhotos.

Som Tio Fotografer reste de också tillsammans. De åkte till New York och träffade fotograferna där eller till Paris för att hälsa på Boubat och fotograferna där.

–Den sista resan gjorde vi 1993, säger Hans. Då var det bara Bellander, Gillsäter, Oddner och jag. Vi åkte till Kina och när vi kom hem och tittade på de bilder vi tagit så var det intressant att se att vi fyra hade sett helt olika saker.

Nu finns bara två av medlemmarna i Tio Fotografer i livet – Lennart Olson och Hans Hammarskiöld.

Tio Fotografer grundades 1958.

Ingmar Bergman, 1966 – 20 år eller så efter att Hans tackat nej till mästaren som regissör till en skolpjäs Hans och hans skolkompisar skulle sätta upp.

Berättarlust

När Hans plockar fram två svarta lådor med bilder passar jag på att fråga om vad som drivit honom under de många åren som fotograf.

– Drivkraften är väl att..., börjar Hans och funderar några sekunder. Jag vill ju berätta med min kamera för andra människor vad jag har upplevt. «Titta på det här så får ni se, det här är något fantastiskt som jag vill visa er».

Berättarlusten, men också att han har en del av barnets nyfikenhet på sin omgivning, riktigt lyser i ögonen på honom. Han har aldrig tävlat mot andra fotografer, men hela tiden mot sig själv för att göra bättre grejer.

– Det är ju inte säkert att det blir det, men det är min strävan. Jag är fortfarande inställd på att jag snart tar min bästa bild. Så jag har nya planer hela tiden och får se hur länge jag orkar hålla på med det. Man måste jobba som om man skulle leva i evighet – det är det enda sättet.

På vägen hem funderar jag på vad som skulle kunna sammanfatta Hans Hammarskiöld och hans långa och välfyllda karriär. «Oerhört roligt» plingar till direkt. För Hans har nog haft himla roligt mest hela tiden och har det fortfarande. ■